

זיקלין כהנוב : תחריטים פריזאיים

מפרק לפרק, תקופות קצרות וארוכות, לפני נישואי ואחריהם, גרתי בפאריז. בפעם הראשונה הארכתי ישיבתי בה ב־1948, ולתמהוני מצאתי כי אף שתרבותי היתה צרפתית בעיקרה, אף שצרפת היתה לי ארץ מוכרת, הנה הצרפתים היו לי עם נכרי עדי־הדאיג. נפעמתי לזהות מקומות ומצבותי זכרון, רחובות ונופים, שהיו ידועים לי מתוך הרבה זכרונות היסטוריים וספרותיים; אבל אף כי הבינתי את כל הנאמר והמדובר, לא יכולתי להתערב עם הבריות ככל שציפיתי לכך תחילה. ידידי היו נכרים כולם, ומתוך הצרפתים דומה היה שאיני נפגשת אלא עם שוערת־המלון המתרפסת, עם סבלי־הרכבת הרצוצים והמתרוצצים, עם מלצרי מסעדות ומשמשי תיאטר־ראות — שפולם ממתינים לדמי־שתייה, שגם אם ניתנו בעין יפה היו מרגיזים אותם משום שלא עלו פי־שלושה על מה שהיה צרפתי שפוי־בדעתו עשוי להעניק. היו גם נהגי האוטובוסים, הכרטיסנים, לבלרי הדואר וסוכנויות־הנסיעות, זעופים כולם, לכודים כולם בזרם השגעוני של המון־אדם טרוד ונרגן, שפל אחד מתוכם נלחם על מקומו בתורים השונים.

בתוך הדמורליזציה שבאה בעקבותיה של מלחמה, שבה הובסה צרפת גם ניצחה באורח דר־משמעי כל־כך, היו הבריות משולים כבובות המעוות העוויות על הרקע התיאטרוני הנהדר של פאריז, ודומה היה כאילו אין להם שהות להיות בני־אדם אלא במידה הדרושה להם כדי לתת פורקן למרירותם. עניותם של הרוב יכלה להצדיק את רטינותיהם, אבל מובנות פחות היו תאוות־הבצע חמוצת־הסבר של הבורגנות הפטניסטית, והפרווה המופשטת והעוקצנית של אנש־רוח ימניים או שמאליים. בעיני מי שנתגדל לאהוב את „צרפת המתוקה“ מן האגדות של ימי־הביניים, ואת צרפת האלימה — והנדיבה עם זאת — של רוסו והמהפכה הצרפתית, היתה תקופה זו של קטנוניות בגדר אכזבה מפורשת. בשום מקום לא נראו הדמויות המאכלסות את דפיהם של פרוסט וז'יל רומן. מתוך שיחסי עם אנשים צרפתים היו מצומצמים ביותר, חששתי כי הטעות היא שלי, שבהכרח יש איזו חפיפה בין הפרך הנהדר הזה לבין תושביו. אירונית הוגה הייתי גם בתעתועי־הדמיון שמתפחות האמנות והספרות; הרי הן פותחות דלתות כה רבות שבמצואות הן נשארות נעולות לעולם. לעומת הספרות, דומה היה כי החיים עצמם הם כספר החתום.

בשיטוטי העצלים בריי־דה־סן־פר, על ספריה יקרי־המצואות וחנויות־העתיקות שלה, לאורך רציפי הסינה, על דוכני־הספרים שלהם הצבועים ירוק, שבתריסיהם קבועים תדפיסים ישנים המתבדרים ברוח הקלה — מעולם לא נזדמן לי פייטן עוטה אדרת כהה, אף לא מוכר־ספרים שיוציא מפיו דבר של שנינה או של למדנות, אף אחד שאינו נראה משועמם עדי־היסוד־בו כשבתו שם תחת כיפת־השמיים, באור־שמש כבגשם, לנוכח התיירים לוטשי־העיניים. בנהר שנתקפו קווי הבנין השלווים של הלובר, הצריח של נוטר־דם, הגשרים המחברים את שתי הגדות, והאילנות המשירים את עליהם הזהובים בתפארת הסתיו — ושמיהתכלת החיורים ממעל.

כל כמה שהרביתי להביט באותה בבואה של פאריז שבנהר, הרי מדי פעם היה הבדל דק ניכר בתמונה. האילנות השתנו מעונה לעונה, השמיים השתנו משעה לשעה — תכולים־צחים, או ערפיליים, או רצועים ענני־נוצה, או נקודים ורוד־פניני, או טעונים עננים גדולים, אומרי־מלכות, שבדומה לפסילים המעטרים מצבות־זכרון עוטים היו כביכול הדרה רומאית. המים גם הם היו משתנים: פעמים היו משקפים את העולם למישרים, בקווים חדים וברורים, משל להדפס מן המאה הי"ז של המונומנטים האלה עצמם, ויש אשר, בהרעיד הרוח את פניהם, היתה הבבואה מעומעמת, מרוסקת — כתמים או נקודות של צבע כמו בתמונה אימפרסיוניסטית.

היו גם שינויים חולפים יותר, אינטימיים יותר, כמו בימ־א', כשהיו משתקפים בסינה דייגים וחכות רוטטות, או בימ־חג, שבהם היתה משקפת סירות־תענוגים עדייות דגלים צרפתיים, ותמיד נשתקפו מתוכה האסדות נושאות־הפחמים המתנהלות לאטן, שמות נועזים משוחים על צלעותיהן המחלירות, ונשי־חיל בטולות מחוד מצעקות עליהן בשפת־עילגים שאין להבינה.

לו אך שמעתי איזה חידוד מתפלסף מפי דייג שלי־יום־א' או מפיו של קלושאר! לו אך הזדמן לי ללגום היישר מתוך בקבוק שתושיט לי הסיראית סתורת־השער, הלהגנית, בקנחה את סנטרה בגב כף־ידה! לו ניתן לי לפחות לדעת איך השוערת, המשרתת במלון ונהג־האוטובוס חיים במעונם! לרוע־המזל הכרתי רק אנשים הלבושים ברישול מדוקדק, או בהידור מדוקדק לא פחות, הנאספים לסירוגים בקפה־פלור ובבאר של מלון־ריץ, המחזיקים תמיד בהוצאה הפריזאית של ה"הרולד טריביון" וב"סמן דה פאריז".

בכלמת הייתי בזכרי שפאשר היה לבי כבד עלי בישיון־הבטון־ההפלדה, הפראי ואדיר־הכוח, של ניו־יורק, שעה שהריחוק והמלחמה כאחד ניתקוני מקרקע־גידולי, הרי כל־אימת שחשתי געגועים וזקוקה הייתי לעידוד־ברוח, תמיד פניתי אל ספרי הצרפתיים הישנים, המכורכים נייר. בפאריז הייתי חוזרת וזוכרת את הפומון מן הבאלאדה הנוגה של פרנסואה ויזן למלכות המתות ולגיבורותיהן של אהבות טראגיות גדולות (באלאדות הגבירות מימים עברו):

Où sont-elles, O Vierge Souveraine
Mais où sont les Neiges d'Antan?

... Que ce refrain ne vous remaine
Mais où Sont les Neiges d'Antan?

מה היה ויזן אומר עכשיו, בפאריז זו, שדומה היה כי נתמעטה בה דמותם של הבריות כפי גזירתו של הכורח המר, פאריז זו שבה דומה היה כי המלכות והגיבורות מתות הן ואבודות יותר משהיו אי־פעם? .

זו היתה הראשונה אשר הכרתי בצרפת כאדם, לא כממלאת־תפקיד המכורבלת בתלונות, והודות לה נתחדדו חושי לקלוט אותה צרפת שבה יכלו הבריות על־נקלה לאהוב את החיים מתוך גיל וחדווה כדרפם של פייטניה. צינית ומגוחכת, נדיבה ובת־תרבות, עדיין היתה צרפת חיה, לפחות בבניה העובדים, שלהבדיל מבורגניה צרי־העין וממשפיליה הנמצאים, עדיין היתה מידת החיות שבהם מספיקה להם לחיות.

ז' ז'

מדמואָזל ז'ז' התקינה את הסיכות מסביב לחגורה של שמלתי לעתיד-לבוא. ובריפרוף כלשהו עשתה זאת, כך היה נדמה לי, כשאני מקשיבה לשיחתה. כל-כך היתה מסתייעת בידיה להבעת דעותיה עד שלא ארכה השעה והיא חדלה מהעמיד פנים כאילו במדידה אנו עוסקות.

וכך היתה אומרת: „לקוחה אחת אמריקאית שאלה אותי, תארי לעצמך, אותי, את ז'ז', מפל הבריות שבעולם, מה נעשה אנחנו בצרפת אם יכבשו הרוסים את ארצנו? הסתכלתי בה, את יודעת, מעמידה פנים כשקועה במחשבות עמוקות...” למעני ולהנאתי העבירה ז'ז' יד על סנטרה וציפפה גבותיה, ואחר, בהגף-יד חוצפני שלימה-בכך הכריזה כמנצחת, „מה נעשה, מאדאם, אם יכבשו הרוסים את צרפת? הרי זה פשוט מאד, נעשה בדיוק מה שעשינו כאשר רבצו הגרמנים על גבנו. חצי הארץ ברחה לאמריקה, והמחצית השניה קיבלה את הפולש בזרועות פתוחות. זאת הפעם לא תהיינה אלו אותן המחציות. הריאקציונרים יסעו לאמריקה, והקומר-ניסטים יפלו בזרועותיהם של הרוסים, זה הכל.

„היית צריכה לראות איזה מבט שחור נתנה בי, הגברת! אך היא לא העזה למחות. צרפת היא עדיין ארצנו, אני מתארת לעצמי, ועדיין מותר לנו לומר מה אנו חושבים, אפילו לאמריקאים. חוץ מזה, איך הם דורשים מאתנו שנילחם בעד הדימוקרטיה של הם בו בזמן שהם נוהגים בפושים כמו בכלבים? לא שחיבבתי את החיילים הפושים, בבקשה ממך! התנהגותם היתה גרועה אפילו יותר מזו של הלבנים, והם חשבו שיוכלו לקבל כל מה שירצו אם יתנו שוקולדה לילדים ומשחת-שיניים וסיגריות לאמהות. כמובן, באמריקה כולם פראי-אדם, והכושים, אין זו אשמתם, מפני שמתחסים אליהם יחס נבזי שפזה, וחוץ מזה החיילים כולם אין שום הבדל ביניהם — כולם אספסוף — והרוסים ודאי שאינם טובים יותר, מסתבר שאין אנו מפסידים שום דבר בזה שאנו מחכים, הן?” היא פסעה שתי פסיעות לאחור, התבוננה באריג השומט ונסרח מסביבי, ותיקנה אותו פה ושם.

„בכל-אופן, הצורה שבה רדפו כמה צרפתיות אחרי השחורים הללו, כאילו מימיהן עדיין לא ראו זוג מכנסיים, זאת היתה חרפה ובושה! כמובן, כושים הם בני-אדם ככל אדם אחר, ואת יודעת מה זה שווה, אבל אי-אפשר להיכנס למיטה עם כל מי שהוא במקרה בן-אדם, לא כך, מאדאם?”

„בהחלט”, צחקתי ואמרת, ואחרי-כך הרהבתי עוז לומר: „אינך חושבת שצריך ליישר ולמתוח את החגורה, מדמואָזל ז'ז'?”

„אינך צריכה לדאוג, כל זה בא על מקומו אחרי מדידה אחת או שתיים”, הרגיעתני ז'ז' מתוך ביטחה. „האמריקאים שלך והפצצות האטומיות שלהם! מנוולים! כולם, ממש כמו הפוליטיקאים שלנו. האדם היחיד שאולי אפשר לתת בו אמון הוא גארי דייזיס. ביקשתי את הדרפון הבינלאומי שלו, וכך עשו גם הנערות שלי. קיבלנו את הדרפונים בדואר, בלי למלא טפסים, בלי לענות על שאלות, בלי לבטל שעות על דיקדוקי-רשמיות ולחכות לאיזה פקידון עצל ושחצן שימחל על כבודו ויואיל

להסתכל בניירות. בכלל, מדוע צריכים בני־אדם לרצות במלחמה בזמן שנחוץ מעט כל־כך בשביל להיות מאושר: קרן של אור־שמש, כמה פרחים, ספר טוב, כוס יין, והמלחמה אינה גותנת אף אחד מן הדברים האלה! נקווה שיבוא יום ונהיה כולנו אורחים חפשים של העולם. ברובע שלנו בפאריז כולנו בעד גארי דייויס”.

הרובע של ז'ז' היה מונפרנאס, ובית־המלאכה שלה היה בירכתיה של חצר בבית פועלים, בית שטיחו האפור מתקלף והולך עד שהוא משול כגוף שפולו פצע וחבורה ומפה טריה. אבל ז'ז' היתה גאה משום שהפסל אנטואן בורדל דר בשעתו באולפן־הזכוכית על גגו של בית זה עצמו.

כאשר חיפיתי לז'ז' בפעם הראשונה בחדר־ההמתנה הקטן והמחניק סקרתי את הספרים שעל המדפים. נראה היה בבירור שהיא אוהבת ספרים טובים, אלא שלא השיגה ידה לקנותם מאז המלחמה, להוציא ספרי שירה של פרוור. כשנכנסה העירותי, „משונה, יש לי כמעט בדיוק אותם ספרים. לקחתים אתי לאמריקה לפני עשר שנים, ומאז רק לעתים רחוקות רכשתי ספרים צרפתים. המבחר זהה כמעט, ישנה אותה הפסקה פתאומית, מקבילה לשנות המלחמה, ואחר כך — פרוור!” ציטטתי:

„אבינו שבשמיים! הישאָר שם!

והשאירנו על הארץ, היפה כל־כך!”

„פרוור”, אמרתי והוספתי, „מזכיר לי את ויזן. לשניהם אותה נטיה חושנית, עצמאית, אנארכית. ויזן הוא משורר של ימי־הביניים, בעל להט נוצרי. פרוור הוא ויזן במהופך, דתי כל־כך באנטי־דתיות שלו”.

ז'ז' צחקה. „אם כן, גם את אוהבת את ויזן! לרוע־המזל אבד לי הטופס שלי ועדיין לא הצלחתי לקנות אחר. לעתים רחוקות כל־כך בני־אדם מחזירים ספרים שהם לוקחים בהשאלה!”

הדמיון בטעמינו הספרותיים הקים בינינו מיד גשר של אהדה, אבל ההשתפכות שלי העידה עלי בבהירות־יתר שספרים מעניינים אותי יותר ממלבושים. שחתנו קילחה מהרה למדי כל זמן שהתרפזנו בעסק הרציני של בחירת דוגמה, אבל משהחלה ז'ז' להסביר לי איזו צורה תהיה לשמלה על גופי, מיד שלחה כל רסן מעליה והפליגה בנושאים החביבים עליה: הפוליטיקה והמין האנושי. את שניהם דחתה מעליה באי־אמון, בלעג ובחימה שפוכה. הסתכלתי בה כשהיא שוטפת בדבריה, חרדה מעט מפניה כשהיא מנופפת במספרים בזריזות משונה ומחכתת בהן סמוך אלי באוויר. היא לא היתה גבהת־קומה כי אם דקת־גו ורובועה, בנעליים שטוחות, בחצאית־וחולצה תפורות על פי מידה. שערותיה הצהבהבות־המאפירות, גוזזות, סוררות וממרות, נסמרו סביב לראשה. דעתנית היתה ומצחיקה, מזיגה של הומור אכזרי עם נימה של שירה ענוגה, ובתנועותיה היה איזה חן, חמור ועם זאת נוטף־דבש, כאצל רקדן־באלט. ובתוך כך גם היה בהן משהו גאה, חפשי, מלא־חיים, בדומה לעז־הרים מקפצת. פניה, על העיניים המוריקות־המאפירות מתוכם, לא

היו יפים דווקא, אבל שוקקים היו כדרייך שזקיפתגבה קלה שבקלות, או פירכוס־שפתיים, או טפיחה על גחיר מפיק־בו, הטעימו כל מה שאמרה במין מוקיונות משעשעת מאין כמותה. „זו“ היה מן־הסתם קיצור של ז'לפין, קיצור חותך, חצוף, זכרי־למחצה.

עמדיתי לפני המראָה, רגע על רגל אחת ורגע על השנייה, והיא העתיקה כמה סיפוח על כתפי מכאן לכאן, בעודה משמיעה באזני את דעתה על בני־ארצה. „ודאי, הצורה שבה התנהגו הצרפתים במלחמה שעברה אינה צריכה להניח לאמריקאים שום מקום לספק בשאלה איך ילחמו במלחמה הבאה. תנועת־המרי, את אומרת? איוו בדיחה! נכון, אין סיבה לכך שיהיו בני־אדם נלחמים, ובכל־זאת, הגברים שלנו מסתבר שהסכימו להגן על ארצם, על בתיהם, על נשיהם וילדיהם, לא? אפילו שילמו להם בשביל זה, לא טוב, ובכל־זאת שילמו! והנה, הם הניחו לגרמנים שיצודו אותם באלפים, מבלי לירות כדור, פחדנים כמו ארנבות. אנו הנשים הוצאנו את נשמותינו בעבודת־פרך כדי להאכיל את הילדים שלהם, ושלחנו לגיבורים חבילות־מזון למחנות־העבודה של הגרמנים. מן השבי לא ניסו אפילו לברוח. הו, לא! היה זה מסופן הרבה פחות לשבת מאחרי תיל דוקרני, להתפקע מרוב מחשבות על נפילתה של צרפת! כשנגמרה המלחמה חזרו, מצומקים קצת, כאילו הוציאו אותם מתוך נפטלין, והגיעי בנפשך: — הנשים שלהם קיבלו אותם בחזרה ופינקו אותם בגלל מה שסבלו הם! סבלו? אנחנו היינו אלו שסבלנו סכנה ומחסור בזמן שהם נחו, פשוט נחו. הו, הנשים! שוטות שכאלו, רק בשביל... טוב, לא חשוב. בכל־אופן, אני ראייתי איך קרה כל זה לאחותי, וראיתי איך אחדים ממפרי שנשבו בתור לויטנטיים חזרו כקפיטנים וקיבלו אותות־הצטיינות על גבורתם! ובשביל להחזיק בצבא הצרפתי הגיבור הזה אנו נחנקים מרוב תשלום מסים!“

היא המשיכה: „לא שאני משלמת מסים, כל כמה שירבה הגובה לבוא אלי. אני אומרת לו, כל דבר ששווה כאן משהו שייך ללקוחות שלי, ורובן בנות־כלבים, נשיהם של סוחרי השוק השחור, ובכן, בבקשה, קח לך כל מה שאתה רוצה! בשבילי זאת תהיה בדיחה עצומה! אני מבקשת ממך, עקל מה שיש פה! מובן, אתה יכול גם לקפח את פרנסתן של נערות תמימות אם תסגור את בית־המלאכה שלי. מה שנוגע אלי, מה איכפת לי. אמי יש לה קורת־גג לראשה בחבל־הפאסקים, ואני אלביש את יפהפיות־הפפר ואשחה ואשתזף בשמש של ביאריץ. חוץ מזה, בית־המלאכה שלי הוא רק כיסוי. אני אשה מוחזקת. גבר נשוי, לכן עלי לשמור זאת בסוד. אינך מאמין לי, אדוני המפקח? הו, ועוד מדברים אצלנו על הצרפתי האביר! אבל אתה חייב להוכיח שאינני אשה מוחזקת, ואז נדבר על מסים...“ וכך עוזבים אותי לנפשי לחדשים אחדים. לא, אני יודעת להסתדר. אבל מה ביחס לעניים באמת, שאין להם ברירה אלא לשלם את המסים מפני שמנכים להם אותם משכרם במקור, בשביל לקיים את הצבא, את המשטרה, ואת גובי־המסים?..“

האמיני לי, מאדאם, היחידים שנלחמו בתנועת־ההתנגדות היו הקומוניסטים. הם לא נלחמו בעד מולדתם, אבל זאת לפחות אפשר לומר לזכותם: פחדנים לא היו! כוח ההתנגדות שלי פקע. איך תעלה שמלתי החדשה, דבר זה דומה היה שאינו אלא שיקול משני, טפל למדי. באשר למשטרה היתה לשונה של זיו חריפה במיוחד, ובטפחה באצבעותיה על חזה הגרום אמרה לי בגאווה: „אני, מאדאם, אני, כמו שאת רואה אותי, ז'ו, אני בת, נכדה ונינה של מברייחים, ואני מתפארת בזה. משפחתי היא מן החוף הבאסקי, והיתה מערבת גניבת־גבול וחקלאות משך דורות, ואני הייתי מתה מבושה אילו אי־פעם היה עלי לומר למישהו, „אבא שלי עובד במשטרה“.

ברגע ההוא הפיקו פניה של ז'ו בוז גדול יותר מזה שיוכל להביע פרצוף הבסבורגי מצויר בידי ולאסקס. „בבית־הספר שלנו בפפר“, המשיכה, „לא היה אף אחד משחק עם הקטנים השמנים והערמומיים של הזנדארמים. אנו היינו כולנו כחושים, וגאים, מפני שזאת אני יכולה להגיד לך — הרבה הכנסות אין בגניבת הגבול הספרדי, ואין קיצבה לימיוזיקנה, אבל יש סיפון, והנאה, ומוות, ועל הכל — כבוד־עצמי, וחופש, והרגשה עזה ולהטת של נאמנות. רק טיפוס של בהמה מזוהמת במיוחד מסוגל לעבוד בשביל המשטרה, ולהסתובב ולתקוע את האף לעסקים הפרטיים הקטנים, העלובים והמגוחכים של אנשים אחרים, רק בשביל לסבך אותם בצרות. שוטרים ורועי־זונות שייכים לאותו סוג, רק שאלה גרועים יותר. רצוני לומר, רועי־זונות מסתבר שהוא גורם עונג למישהו לפעמים, לא כן, אבל תארי לעצמך שוטר שיגרום עונג למישהו! אנשים הגונים אם אינם יכולים למצוא עבודה הרי הם שוודדים, או הורגים, או מברייחים, אבל אינם עובדים בשביל המשטרה! חוץ מזה, את יודעת, החיילים הגרמניים היו מפחדים מן המשטרה שלהם ממש כמונו, ואם היה אחד מהם נטפל לאשה בלילה וצובט לה באחור, הרי די היה לה שתאיים, גסטאפו! ומיד היה מקפל את זנבו ובורח. אותו דבר היה בין האמריקאים למ.צ. שלהם. ואם יבואו הרוסים, יהיה זה בדיוק אותו דבר. בינתיים הרי ברפובליקה המפוארת שלנו ודאי שאין בדעתי לשלם מסים רק כדי שתהיה החלאה הזאת לבושה מדים חמים ומפוטמת כהוגן!“

בחימה נופפה במספריה באוויר, גזזה פיסת אריג, משכה בו, פסעה כמה פסיעות לאחור בציימצום־עיניים, והפטירה: „זהו, אני חושבת, הקו בשבילך“.

הפתיעתני חזירתה הפתאומית לענייני מלאכתה; והרי דומה היה שהיא נוהגת כבדרך־אגב, אפילו ברשלנות. אבל משהסתכלתי בתלת־פניה של המראָה ראיתי איזו צורה תהיה לה לשמלה, והיתה זו בדיוק הצורה ההולמת אותי. בסופו של דבר נמצא שהיתה זו אחת מאותן שמלות נדירות, תואמות ונוחות, שאפשר ללבשן משך שנים בהנאה ובלי לצאת מן האופנה.

היו לנו עוד מדירות. להפתעתי היתה ז'ו מדייקת תמיד, ולא היתה שום „התנגשות“ בין לקוחות, אף כי שלל האריגים המשתנה תדיר מעיד היה שרבות הן למדי. נראה היה בעליל שקצבה לעצמה שהות־מה לשוחח אתי — נכון יותר יהיה לומר שהיא דיברה ואני הקשבתי.

להוציא את דבריה המתלהמים על הפוליטיקה של אילות האדם, עשתה לי כמה פעמים מטעמי־סיפורים (כאלה היו לה בלי סוף) על „בתי־התפירה” המהוללים שבשבילים עבדה בטרם תפתח לה בית־מלאכה משלה. היא סיפרה לי על רשמית־אופנה מפורסמת, הראשונה שבשבילה עבדה, שהיתה שולחת את „הידיים הקטנות” החדשות לבקר בכנסיית נוטרדם ומצוות עליהן לחזור ולגזור שמלות על־פי השראתם של פסלי הקדושים שבחזיתה של הפנסיה. ויש שהיתה שולחתן לספריה הלאומית, לחקור מלבושים רומיים, ובסתיו ובאביב — ליער־בולון, רק כדי להתבונן ולספר לה מה ראו, ולהמציא שמלות שבגוניהן, מירקמן וצורתן תרמונה על הרפסות השקופה של ראשית האביב — החמודה שבעתים כשהיא מבצבצת מתוך העשן וההמולה של כרך גדול — או על הרגשת החמימות הנעימה שמשרה חליפה מחויטת טובה ביום־חורף אפור וקר.

„יכולה את לתאר לעצמך”, היתה ז'קלין מפליגה בזכרונותיה, „איך היינו אנחנו מרגישות, חבורה של בנות־פעלים מזהמות וביישניות, המדדות ועולות לספריה הלאומית, בלי לדעת מה צריך לעשות בשביל להוציא ספר. אינני יודעת הרגשתן של מי היתה גרועה יותר — אף־על־פי שכולנו השתדלנו להעמיד פנים אדישות: — בנות־הכרך מבלוויל, שלא הלכו מעולם לכנסיה, או בנות־הכפר, שבוודאי מעולם לא הלכו לכנסיה ללטוש עיניים אל קדושים כדי לספוג רעיונות ביחס למירשם שמלות. מאדאם ז'רמן היתה מטורפת לגמרי, אבל היה זה טירוף של גאוניות. היא באמת לימדה אותנו לראות את היופי בכל מקום, ואת אלו מאתנו שהיה בהן כשרון של ממש לימדה למצוא השראה בכל מקום. כשהיינו חוזרות מן הטילים הללו, היתה אומרת, האם הסתכלתן היום בסינה, האם הסתכלתן באמת? לעולם אין היא אותה הסינה, בעת־ובעונה־אחת נטעה בנו את התחושה של פאריז ושל התפירה העליונה, מפני ששתי אלו הן אחת. היא לימדה אותנו שהעניים יש להם זכות להכיר ולהעריך את היופי וליהנות ממנו, שזאת הגנתנו הטובה ביותר מפני השפעותיה המנוונות של הדלות”.

ז'קלין צחקה, אט, חרש. „אבל אין ספק שהיתה מטורפת! אשה בלתי־מסודרת שלא ראתי כמות מעולם, הגרביים משתלשלות על רגליה, הבגדים תלויים עליה כסחבות. היתה לה מכוננית אמריקאית נהדרת והיה לה נהג במדי־שרד נהדרים. בכל בוקר בדרך לעבודה היתה נעצרת באחת מחנויות־הפלבו הגדולות, מפלחת' כל מה שהיה מוצא חן בעיניה, ומסתירה את הביזה בבגדיה המרושלים. החנויות קיבלו פקודות חמורות להניח לה לנפשה, ובסוף כל חודש היו שולחות את החשבון. הבית' היה משלם תמיד, מפני שלא היה יכול להרשות לעצמו להפסיד את מאדאם ז'רמן. כמה היתה עליו־נצחון כשהיתה מריקה את שללה על שולחנות־העבודה הגדולים! וכמה היתה המכשפה הזקנה מאמינה באמונות תפלות! וכמה היתה רתחנית! תמיד היתה עומדת לפטר אחת מן הבנות, אבל אנחנו לא חששנו מפני שידענו את הקונץ”.

זו חיקתה את החזיון מימי עברה: „אם תפטרי אותי, מאדאם ז'רמן, הרי זה יביא לך מזל בישׁ!”

וכאן היתה זו מחקה את פטרוניתה מלשעבר, ממהרת להקיש בעץ ואומרת בקול סדוק ובאבימים: „אבל אני מוכרחה לפטר היום מישהי, יש לי מצב־רוח רע שכזה! מזל בישׁ, את אומרת? טוב, אָנט, את תישארי, אני אפטר את ז'ר”.

„אני אכשף אותך”, הייתי אומרת, והיא היתה משיבה לי בצעקה, כשהיא נוגעת באיזה דבר מתחת למלבושי־הצמר שלה: „הישארי, אבל אם אראה היום אותך או את אָנט על ידי, יבוא מזל בישׁ על שתיכן. אני אכשף את שתיכן. יש לי סגולות משלי!”

זו סיפרה לי על נשי־השם שבמדידותיהן השתתפה כמתחילה, נבוכה וכבדתנית כל־כך בכניסתה ל„מעונות הפרטיים” המפוארים, כשהיא מחזיקה בתיבת הקרטון הגדולה שבתוכה השמלה החדשה, מתנהלת בענווה בעקבותיו של המודד הראשי, אשר לו צריכה היתה לעזור בהגשת סיכות, בפרישת אריגים, או בכריעת־ברך על־מנת להתקין איזו אימרה על פי הוראותיו. בזמן ההוא, כשהיתה ניצבת בעניותה החשוכה שלה מול נשי־תפארה בעלות שם בינלאומי, חשה מבוכה ותדהמה, אבל מנוי־וגמור היה אתה שלא להראות זאת כלפי חוץ.

דומה כי חווייתה המרעישה ביותר של זו היתה פגישתה הראשונה עם השחקנית ססיל סורל, שעמדה אז בשיא תהילתה ובמורד עלומיה. „האָומנת הזקנה שלה הכניסה אותנו ל„בוֹדוֹאָר” ארוך, ובזמן שחיפינו שאלתי את עצמי איזו צורה תהיה לשחקנית גדולה, והנה נכנסה ססיל סורל בכבודה־ובעצמה, ערומה כביום היולדה (להוציא מגבעת גדולה עדוית־נוצות, וסיגריה בפּיפּית ארוכה), ואצבעותיה טעונות טבעות. ודאי נראיתי המומה, מפני שהיא שאלה אותי מיד, ובכן, קִטנתי, איך התלבושת שלי מוצאת חן בעיניך? התאוששתי ועניתי בעזות־מצח: „היא הולמת רק שחקנית גדולה, ססיל! כמה צחקה! את רואה, ההבדל בין בעלות־השם הצרפתיות והזרות הוא זה: הצרפתיות מחויבות לדעת איך המידינט, נערי־המפולת, הפועלים הפריזאיים מקבלים אותן. כל זמן שהיתה אשה כמו ססיל סורל פופולרית אצלנו, ידעה שאינה צריכה לחשוש להצלחתה במחזה חדש.

„הידקנו את השמלה לגופה הערום של המכשפה הזאת, וקשה היה לי נורא שלא להתפרץ בצחוק מפני שהמודד היה „הומו”, ופניו הביעו גועל־נפש כה גדול כשהיה מתעסק בשדיה הגדולים והנפולים, מתאים אותם לאריג ואת האריג אליהם, בעוד שהיא מזרזת אותו בדברים. „הדוק יותר, איש קטן, הדוק יותר, איש קטן, הדוק יותר, ולהנמיך את המחשוף, להנמיך הרבה יותר, עד לפטמות. אין דבר שמגרה את הגברים יותר, מה דעתך?” והמודד המסכן היה מוכרח לומר, ודאי, מאדאם, ואת יודעת, עד היום הזה לא ברור לי אם קרצה לי או לא בזמן שהתברחה על חשבוננו, כל־כך היתה שחקנית! ססיל הזקנה צעדה עוד יותר לאחור, כדי לראות את הרושם בראי מן הקצה השני של הבוֹדוֹאָר, הסתובבה”..

„מדוע לאחור? בדרך־כלל נשים מתקרבות לראי, לא?” נכנסתי לתוך דבריה.

„לא כשהמדובר הוא בתלבושת לכימה. קהל היושב במרחק הגון מן הבימה הוא שצריך להעריך את התוצאה לבסוף“.

זו המשיכה: „ססיל סורל אמרה שהשמלה איומה, קרעה אותה לקרעים, צרחה שאינה מוכנה להיראות בה אפילו כשתמות, ויצאה מן החדר, מנופחת מאד, כשהיא מעשנת את הסיגריה שלה. האומנת הזקנה נכנסה ואמרה לנו שעוד בהיותה תינוקת כבר היתה ססיל מטורפת, ואין לנו מה לחשוש. היא הכניסה אותנו למטבת; נתנה לנו לשתות קוניאק עז ומצוין, וגרגר של קפה להעלים את הריח, כי לדבריה היה לה לססיל חוש־ריח מפותח; אחר־כך פיתתה את ססיל לחזור, ואנו מדדנו עליה את השמלה עוד פעם, בדיוק כמו שהיתה בפעם הראשונה. עכשיו היתה ססיל סבורה שהיא נהדרת! היא היתה מוקיונית גמורה, אבל אישיות גדולה!“

בבואי אצל ז'ו שומעת הייתי ברגיל מילמול כבוש של פיטפוטים, צחוק וזמר מפי שלוש הנערות שבבית־המלאכה, אבל פעם אחת היתה דממה מורה ולפתע בקע קול בחרוזים צרפתיים קלאסיים, ואני הטיתי אוזן לקלטם.

„ז'ן לואי בארו, קורא מתוך מולייר?“ שאלתי את ז'ו כאשר באה ושמלתי על זרועה.

„כן“, ענתה ז'ו, ועדנה מורה שפוכה על פניה. „בתחילה, יודעת את, לא רצו הנערות שלי לשמוע. רק עגבים וחינחונים סנטימנטליים היו מוכנות לשמוע בראדיו — אני לא יכולתי לסבול את זה. אמרתי להן, לכל הרוחות, אינכן מוכנות להאזין אפילו פעם אחת למשהו שכדאי לשמוע? המעט שלמדתן בבית־הספר העממי השניא עליכן את הקלסיקאים, החניק אותם תחת כובד השיעמום. אבל הקשבנה פעם אחת, רק פעם אחת, למולייר, מפני שמתוך פיו מדבר קולה של צרפת, הקול של כולנו. חבל מאד שהיה צריך לכתוב בשביל למצוא חן בעיניהם של טפילי־חצר מטופשים, ובכל־זאת הרי על הצרפתים הוא כותב ובלשונם שלהם. עכשיו אין הפנות מוכנות לוותר על המקראות השבועיים האלה של הקומדי פראנסז', גינה הקטנה שלי — זאת האיטלקיה — אפילו הולכת עכשיו לקומדי פראנסז' עם החבר שלה, לעתים קרובות לא פחות מאשר לקולנוע. הבחור הוא מכונאי במוסך, לא הרחק מכאן, ובהפסקת־הצהריים הוא בא מדי פעם לראות את גינה. פעם אחת אמר לי, כשהוא מקנה את ידיו המוכתמות בשמן־מכונות בסרבולו הכחולים, הגידי, מדמאזל ז'ו, הפרצוף הזה מולייר, מה, הוא ידע מה זה עבודה טובה. עבודה נקיה, שגורמת הנאה, כמו מכונאות טובה“.

התברר לי גם כי ז'ו לא די שהיא מביטחה לפועלותיה שכר־מינימום ומענקים סוציאליים המחושבים לפי הבסיס הזה, אלא שגם שיתפה אותן ברווחיה, על־תנאי שלא תצהרנה על התוספות האלו לפני אנשי מס־ההכנסה. היא באמת חיתה על פי העקרונות שדגלה בהם.

כשנגמרה שמלתי רצתה ז'ו לדעת בביטחה שאין תשלום שכרה גורם לי שום מצוקה. את רווחיה, הסבירה לי, היא עושה מפשיטת־עורן של נשי הסוחרים מהשוק השחור, בנותיהם ופלגשיהם; משהו מן השומן שהם מקרצפים מגופו של העם

במחירי הבשר והחמאה המופקעים. הודות לכך יש לאל־ידה לעבוד לפעמים בלי ריוח בשביל הלקוחות שהיא נהנית באמת לעבוד בשבילם. צליל של אכזבה היה בקולה כשאמרתי שהתכוונתי לשלם בערך כמחיר שביקשה ממני, אך היא התעודדה כשהזמנתיה לכוס של אפריטיף בביסטרו' סמוך. היא הקפידה מאד בחשבון: כל צחת מאתנו בתורה שילמה בעד הפוסית של חברתה. זו גילגלה שיחה עם המלצר הזקן, שוחחה אתו על חוק־השכירות החדש, הזהירה אותו מפני תחבולות־הערמה השטניות שבהן בעלי־בתים מרמים את העניים שבדייריהם, ויעצה לו שלא יחתום על חוזה־השכירות החדש בטרם יקרא בעיון את הסעיפים המובאים בו באותיות קטנות. „אני מוכנה להתערב, אבא ז'ן, שאף־על־פי שאתה גר בחצר אחורית חישוב לך בעל־הבית את שכר־הדירה כאילו גרת בדירה הפונה אל הרחוב. שכר־הדירה משתנה בהתאם למספר התלונות הפונים אל החזית. ובכן, עמוד על המשמר, סבא, ותימלך בעורך־הדין של האיגוד שלך. העשירים יודעים שהקטנים מוגי־לב כל־כך שלא יעזו לנבוח. כל שכן לנשוך, כפי שמוכיח המחיר שאנו מסכימים לשלם בעד תפוחי־אדמה למרק. עלינו להילחם כמיטב יכולתנו. אתה יודע שאני אנארכיסטית, אבל גם אם הסוציאליסטים הם רפי־לב ובוגדים, מותר לנו להשתמש בהם אם הם יכולים להביא תועלת”.

„תודה, ז'ן”. המלצר גרר רגליו והסתלק, וכל־אימת שהיה לו רגע פנאי בין לקוח ללקוח היה חש לחזור אל ז'ן, לדבר על חוק־השכירות ועל מחירם הנורא של הפחמים לקראת החורף.

באתי אל ז'ן להיפרד ממנה זמן קצר לפני שובי לניו־יורק. אותה שעה עדיין לא סיימה את המדידה האחרונה של היום. אולי כדי לכבדני בהצגת־פרידה של כשרונה ההיתולי, הזמינה אותי ז'ן להיכנס לטרקלין הקטן, שבו היו מודדים שמלה לאחת מלקוחותיה המשעשעות, צהובה אחת יפת־מראה ופורחת. ז'ן התרוצצה סביבה, זריזה, נבונת־מעש, מפריזה באדיבותה עד כדי חציפות עילאית, והיתה זו ממש כמין סאטירה מצחיקה מאד על המתרחש בחדרי־המדידה של חייטים מפורסמים. „כן, מאדאם... תואיל מאדאם בטובה להרים את ידה... האריג הזה נדמה כאילו נוצר במיוחד בשביל מאדאם, בהשראתה של מאדאם, כל־כך הוא מבליט את צבע עורה הענוג... מאדאם נראית בו מקסימה. אבל... אבל אני הייתי אולי מציעה מחשוף ש... איך אומר? כן, מחשוף שמדגדג ברימוז על אוצרות גנוזים ולא מבליט דווקא כל־כך את החזית, כמו בשר באיטליזו!”

הלקוחה זרקה בז'ן מבט חטוף וחשדני, אבל ז'ן, שגבותיה מכווצות מתוך ריכוז המחשבה, אצבעותיה מתופפות כמתוך הרהור על פיה הקפוץ, היתה עצם התגלמותה של הכרה מקצועית — עד שהיה אדם מבחין בניצוץ השובב שבעיניה... עזרתה הראשית אמרה לי פעם שז'ן היתה יכולה להצליח הרבה יותר באומנותה אילו ידעה לבלום את פיה, ואני השתכנעתי בכך כפליים כאשר סיפרה לי ז'ן, לאחר זמן־מה, על כוס של דיבונה, בביסטרו' שבפינת הרחוב, שאותה גברת היתה

רעייתו של אחד התקיפים הנסתרים הקובעים את מחירי הבשר בבתי־המטבחים של לה־וילט! ז'ו משכה בכתפיה: „הבלים! למעשה אני עושה לה שירות גדול. כשתהיה בטוחה בעצמה קצת יותר, תרצה שילבישו אותה דיור ובאלאנסיאגה. מוטב לה שתלמד עכשיו איך לקבל את ההתעללות החתולית שאותה תהיה צריכה לסבול תמורת הזכות להיפנס למה־שקוראים החברה הטובה“.

*

גשם ירד בשעה שנפרדנו, ופנסי־הרחוב הקוו ברחובות הטחובים נהרות־שביט של אור. האוטובוס עבר את סן־ז'רמן־דה־פרה, את הקונקורד, את פאריז של המשוררים, שבדומה לז'ו אהבו את העיר הזאת ואת החיים עצמם אהבה להטת ועם זאת בת־תרבות. עוד מעט אהיה בניו־יורק, שבה הבריות חיים חיים אינטיסיביים אך לעתים רחוקות הם משעשעים כל־כך, ואשר בה אחיותיה של ז'ו, כוס קוקטייל בידן, חוקרות את תסביכי־אדיפוס שלהן. פאריז נראתה אמיצה וצוהלת, אפילו בחשכתו של אותו ליל־חורף. פנים כשל ז'ו היו לעיר הזאת, פנים נעריים, אירוניים, ממרים ועדינים, מעין מה שרואים בתמונות־הדיוקן של ציירים מן המאה ה־ט"ו, כגון קלוֹזָה ופוקה. הרי תמיד את אותה פאריז, את אותה צרפת, אמנים שרים ומציירים, את תמציתה הם מפיקים מכל אחד מצדדיה וגילוייה, עד שלפעמים אנו מכירים קלסטר־פנים או קול כפי שנתפסו להם בראשונה.

ז'ו היתה חלק מן האשליה, אבל ממשית היתה לא פחות מן הקול ה„פרנורי“ שלה. כלום אי־אפשר לומר עליה מה שאמר כבר ויון במזמורו, ב„באלאדה על נשי פאריז“, שבה השווה אותן את אלו לכמה נשים בנות לאומים אחרים:

Princes, aux dames Parisiennes
De beau parler donnez le prix.
Quoi qu'on dise d'Italiennes
Il n'est bon bec que de Paris.